

Tistega škorpijona sem lepo vzela, ga zavila mehko v papir in nato vrgel skozi okno na vrt. Zavila sem ga v papir, da bi se mu nič hudega ne zgodilo, ko bo priletel na tla. Zdaj vam pa nekaj na tihem, na ušesa povem: Zjutraj je moja žena povedala gospodarju, kaj se je zgodilo. Pa ji je rekel: Ja, kako more biti človek tako nespameten, da vrže škorpijona na vrt? Škorpijona je treba ubiti! Ni pravi človek, kdor ga ne ubije! Saj vendar škodo dela! Jaz pa sem ji rekel: Ne, jaz ne ubijem škorpijona! Meni ne dela nobene škode! Ko je lezel po mojih stegnih, me ni pičil! Čemu bi ga torej ubijal, če mi ni nič žalega storil! Naj živi! To je njegova pravica, kot je moja pravica, da živim!

Ko sem vse to premišljeval, je pa bramor že daleč zlezel in potem sem mu šele zastavil pot z roko. Zdaj pa stoj! Prijel sem ga in si ga položil na dlan. Zdaj boš pa prišel tja, kamor spadaš! Na tihem vam še tole povem: Nesel sem ga na vrt svojega brata³ in mu dejal: Tu je tvoj svet, sem te položim in zdaj glej, kako si boš uredil svoje življenje! To vam na tihem pripovedujem, ker bodo ljudje, ki že tako govore, da sem slab gospodar, rekli: Zdaj je sam dokazal, da je res slab gospodar, ker bramor dela škodo na vrtu. Pa to mene ne zanima! Rekli bodo: Mi smo že večkrat povedali, da je Rihard Jakopič slab gospodar, zdaj je pa to dokazal z bramorjem. Moje mnenje pa je, da je bil Josip Jakopič še slabši gospodar.⁴ Premišljeval sem to zadevo z bramorjem in vtis imam, da ima simboličen pomen. Miške me hočejo pregnati od tod, prišle so mravlje, nazadnje še bramor, pa za zdaj sem tu še jaz gospodar!

Napad je medtem že minil.

(Se nadaljuje)

Anton Podbevšek

REFLEKSIJE

DVAJSET LET POZNEJE

Dvajset let ni samo okroglo število, primerno za jubilej, za slavlje in za obujanje spominov, pač pa tudi obdobje, s katerim se radi ukvarjajo demografi v svojih statistikah, psihologi pri analizah pa naborne komisije in generali. Tudi zgodovinarji ga večkrat navajajo (in preroki), sklicujoč se na bridke izkušnje iz preteklosti, na dvajsetletni presledek med koncem prve (1919) in začetkom druge svetovne vojne (1939), in radi postavljajo paralele: zgodovina se sicer ne ponavlja, toda kaj če je zdajšnji Vietnam za Azijo vendarle nekaj podobnega, kot je bila nekoč Španija za Evropo — uvodna igra v strahotno dramo?...

Spomini so zakladnica; vzemimo iz nje nekaj drobcev in pogledjmo, kako so pred dvajsetimi leti gledali na prihodnost, kaj so od nje pričakovali in kaj se je v resnici zgodilo.

»Tu 57. korpus. Prosimo, prenehajte z ognjem!« Tako je radiotelegrafist sredi razdejanega Berlina v enakomernih presledkih sporočal v eter iz enega

³ Vrt je bil tik gospodarskega poslopja, kjer je imel atelje.

⁴ Josip Jakopič je bil brat Riharda Jakopiča. Imel je trgovino, ki pa jo je po vojni opustil in nato živel zgolj od svojega kapitala.

izmed še preostalih nemških tankov. To je bilo 2. maja 1945. Dan poprej je sibirski vojak zasadil rdečo zastavo na Brandenburških vratih. Berlin — zadnji cilj zmagovitih armad z vzhoda in zahoda, simbol vsega hudega, kar je moralo človeštvo pretrpeti v dolgih letih vojne, in simbol zmage nad fašizmom — je postal stikališče, koder so se sestali Rusi in Američani. Do tja so prišli in tam ostali vse do danes kot živ spomin na drugo svetovno vojno; Berlin je še zmeraj stična točka — edina na svetu, kjer si Rusi in Američani gledajo iz oči v oči, pa čeprav čez nizek zid, ki loči »dva svetova«. Berlin je bil simbol vojne in znamenje zmage... Ali je tudi prispodoba zdajšnjega sveta: zgled za koeksistenco in mir?

Druga svetovna vojna se je bližala zmagovitemu koncu, obroč okrog Hitlerja je postajal čedalje ožji. Zmagovalci so snovali načrte za mir. Da bi se složno pogovorili, so se »veliki trije« v začetku februarja 1945 sestali v Jalti na Krimu. Nobenega od tvorcev »novega sveta« ni več med živimi: Franklin D. Roosevelt je umrl že nekaj tednov po velikem sestanku; Josip Visarionovič Stalin je šel za njim osem let kasneje; zadnji je stopil v knjigo zgodovine Winston Churchill, ki toliko da ni dočakal tega jubileja.

Gostitelj na obalah Črnega morja je bil Stalin; njemu na ljubo sta druga dva zastopnika zmagovitih velesil odšla na dolgo pot, da bi se »velika trojica« lahko usedla za okroglo mizo. Na tej strani mize je sedel že osiveli Gruzinec in skoz na pol priprte veke živo gledal ostala dva; v njegovih očeh se je zrcalilo zmagoslavje, hkrati pa tudi skrb za mlado socialistično državo. Stalinu je bilo veliko do tega, da od Anglosaksoncev iztisne čimveč, da uredi okrog socialistične domovine širok varovalni pas. Leninov nauk ga je učil, da je kapitalizem obsojen na smrt. Ali se bo zrušil sam od sebe? Stalin tega ni verjel; privadil se je na vojno in pred očmi se mu je risal spopad med titani, bogato torišče za »velikega stratega«...

Roosevelt je slutil, da so mu ure štete. Svojemu angleškemu »bratrancu« ni zaupal, zlasti ne njegovim pomislekom in povojnim načrtom; bal se je Churchillove bojevitosti, zakaj tudi tega starega politika je opijanila vojna. Ameriški predsednik je prišel na Krim kot nosilec idej Georgea Washingtona, Abrahama Lincolna in Woodrowa Wilsona; njegove izjave bi bolj pristajale nedeljskemu pridigarju kot politiku, in preveč je bil utrujen, da bi bil še lahko zoprval potezam ostalih dveh. Čeprav na rovaš prijateljstva s Churchillom, je bil Roosevelt pripravljen pokazati nezaupljivemu »stricu Joeju« svojo dobro voljo in posluš za evropske probleme, kot jih je bil ustvaril nacizem.

Med Stalinom in utrujenim Američanom je sedel Churchill kot angleški buldog, ki za nobeno ceno ne namerava izpustiti svoje kosti. Tako je dejal Roosevelt svojemu sinu Eliottu: »Winston vse preveč misli na tisto, kar se bo pripetilo po vojni...« A Churchill se je jezil na Roosevelta, da ga ne razume. Američan je mislil le na Združene narode, svetovno organizacijo, prijateljsko družbo narodov, ki bo za vse večne čase preprečila vojskovanje. Toda Churchilla je nemara prav dobro razumel Stalin...

Izmučena Evropa je hotela slišati mile besede. Na to struno je bil uglašen komuniké s Krima: »Tri velesile bodo skupaj pomagale vsem narodom osvobodene Evrope, da si bodo uredili svoj notranji mir...« Tako je bilo rečeno...

Leta 1945 se Evropa ni znala odpovedati požrešnosti. Stalin se ni vdajal iluzijam: »Orel lahko dovoli ptičkom, da prepevajo, in se ne vznemirja, zakaj

tako žvrgolijo.« In ko je vstal Roosevelt in napil »spoštovanju pravic malih narodov«, je Stalin pripomnil: »Mar želite, da bo imela Albanija prav tak položaj kot Združene države Amerike?«

Stalin je vedel, kaj vznemirja Roosevelta, zato je izpil svojo čašo za »stoletni mir«. Churchill pa je nazdravil »proletarskim množicam vsega sveta«. Ironija? Kot da bi bil vsakdo govoril prav narobe, kot je mislil...

Tako razpoloženi so stali trije zmagovalci pred zemljevidom sveta, da bi ga ukrojili po svojih zamislih in težnjah. Stalin je molčal, le kdaj pa kdaj je pripomnil kaj pikrega bodisi na rovaš papeža ali »margarinastih kitajskih komunistov«, toda po vsi sili je hotel obdržati tisto, kar je že imel v rokah. Tisto, kar Hitler ni mogel dobiti od Anglosaksoncev, je dobil Stalin. Churchill se je upiral in ugovarjal: »Pomislite, kaj bi bilo, če bi hoteli Krim postaviti pod mednarodni mandat?«

Roosevelt pa je bil preveč Američan, da bi ga posebno brigale evropske razprtije. Edino zdravilo so Združeni narodi! Churchill pa je robantil: »Združene narode hoče zgraditi v petih ali šestih dneh, ko pa je vendar Vsemogočni potreboval celih sedem dni, da je ustvaril svoje.« Američan mu je filozofsko odgovarjal: »Sovražim utrdbe, ki jih postavljajo med narode...«

Medtem ko so se »veliki trije« pogajali, je general de Gaulle užaljeno pisal svojemu prijatelju Georgesu Bidaultu: »Bomo imeli vsaj proste roke, ko bomo kasneje obravnavali *l'imbroglie européen*, če ne bomo sodelovali pri čvekanju, ki se utegne končati s sporom med prisotnimi.« Šlo je predvsem za Evropo, Azija je bila le postransko bojišče ob širnem Pacifiku.

Torej, kakšna naj bo Evropa? Najprej so Nemčiji pobrali dežele, ki si jih je bil prilastil Hitler. Sovjetska zveza je dobila baltske dežele in tisti del Poljske, ki jo je bila zasedla že pri delitvi Poljske leta 1939, povrh še del vzhodne Pruske, prednjo trdnjavo germanizma, od koder so že tevtonski vitezi segali po »praznem prostoru« na vzhodu. Poljaki so v zameno dobili del Nemčije: Odra in Nisa naj za večne čase ločita Germane od Slovanov. Stalinu je uspelo v svoj prid popraviti meje še pri Češkoslovaški in Romuniji. Sovjetska zveza je postala odločujoča sila na evropskem kontinentu, prevzela je torej vlogo, ki jo je poprej imela Nemčija. Ne samo prave meje, potegniti je treba tudi ločnico »interesnih sfer«; kot računovodje so se pogajali kar v odstotkih — za Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo pa tudi za Grčijo; za »sporno« Jugoslavijo je med njimi obveljal zloglasni *fifty — fifty*...

Tudi Francija naj bi odigrala vlogo velesile. Tako je hotel general de Gaulle, ko je terjal Porenje. Pa ga »veliki trije« niso uslišali; »iz dobrote«, kot je pripomnil Roosevelt, so dovolili Francozom, da skupaj z ostalimi tremi zavezniki okupirajo Nemčijo, Berlin in Avstrijo. Nemški rajh je bil dokončno mrtev in razkosan, Evropa pa razpolovljena: leta 1919 so jo razdrobili, leta 1945 pa spet združili, čeprav le v dve polovici.

Evropi so se rane počasi celile, toda že se je pokazala nova nevarnost. Leta 1947 so se povsem zrahljali stiki med bivšimi zavezniki; de Gaullova napoved se je torej uresničila... Začelo se je obdobje »hladne vojne«, »železna zavesa« in preskušnja moči; na srečo je strah pred atomsko pečjo hladil razvnete duhove... Zapletlo se je okrog Berlina; to je bil vrhunec »hladne vojne«, ki je šele po enajstih mesecih krize zgubil ostrino, in vse je ostalo pri starem, Evropa se je umirila...

Čez dve leti (1950) je nastal zaplet na Koreji. Kot Nemčija v Evropi, tako je ostala tudi azijska Koreja (in kasneje Vietnam) »odprta in nerešen problem«. Rooseveltov naslednik Truman je začel s pravo vojno, general MacArthur, zmagovalec na Pacifiku, pa je hotel atomske bombe, kar jih še ostalo po Hirošimi in Nagasakiju, treščiti na Mao Ce-Tungovo Kitajsko. Bojevitega vojskovodjo so upokojili in Koreja je ostala razpolovljena. Če je v Berlinu potegnil krajši konec Stalin, se je korejski pohod klavrno končal za Američane. Obe strani sta si bili torej bot; »hladna vojna« se je lahko nadaljevala po časopisih...

»Marshallov plan«, gospodarsko orožje »hladne vojne«, se je kmalu prelevil v atlantski pakt (Sovjetska zveza je za protiutež postavila »varšavsko zvezo«), kajti Američani so pozabili na Roosevelta in na najvišje mesto izbrali vojskovodjo — generala Eisenhowerja.

Zahodna Evropa je počasi okrevala in iskala zdravilo zoper nacionalizem. Adenauer in De Gasperi sta si zamislila »vatikansko« Evropo (»Koliko divizij pa ima papež?«, je ironično vprašal Stalin na jaltski konferenci), ki naj bi živela z washingtonskim blagoslovom. Anglija je z nezaupanjem gledala, kaj počenjajo na »kontinentu«, in se ni hotela pridružiti evropskemu zedinjevanju.

Leta 1953 je umrl Stalin. V Kremelj je za kratek čas prišel Malenkov, ki pa ga je Hruščov kmalu poslal v elektrarno. Monolitni vzhodni blok, katerega enodušnost je od leta 1948 kazila samo protiinformbirojska Jugoslavija, se je zamajal: vzhodni Berlin, Poljska, Madžarska. Hruščov je moral popustiti. Obsodil je stalinizem, slavni Stalingrad je preimenoval v Volgograd, Stalina pa so odnesli iz Leninovega mavzoleja.

Stalinizem je bil zabloda, vrh tega pa se je tudi sam Stalin motil. Tudi Churchill se je bridko zmotil, ko je napovedal, da čaka Britanski imperij še slavna prihodnost. Stalin pa je videl zgolj nevarnost, ki grozi Sovjetski zvezi s kapitalističnega zahoda, nevarnost pa se je pokazala na vzhodu. Mao Ce-Tung je pregnal Čangkajška in ustvaril mogočno državo; potem pa je, sklicujoč se na »ideološki boj«, Stalinovim naslednikom napovedal »Kitajčevo maščevanje«.

Svoje čase Stalin ni hotel nič slišati o revolucionarnih teorijah kitajskega učitelja. »Mao Ce-Tunga je treba izključiti iz partije,« je zahteval. Kitajski komunistični voditelji so poslušali ta nasvet iz Moskve in leta 1927 izrekli obsodbo: »Tovariš Mao je izključen iz politbiroja kitajske komunistične partije.« Ta »izključeni« komunist pa je čez dobrih trideset let zbral okrog sebe 700 milijonov Kitajcev in si pridobil privrženca po vsem svetu, zlasti v osvobojeni Afriki, ki se baje že pripravlja na »kitajsko revolucijo«. Zgodovina ne pozna nobene osebnosti, katere vzpon bi bil tako počasen, vztrajen in tako popoln kot prav Mao Ce-Tungov. V Moskvi so sredi oktobra 1964 odstranili Hruščova z najvišjega položaja; Mao Ce-Tung se je tako odkrižal svojega najhujšega nasprotnika — »revizionista, reformista, defetista in prijatelja Jugoslovanov«. Že naslednji dan — 16. oktobra 1964 — je sredi Sinkiangja eksplodirala prva kitajska poskusna atomska bomba, simbol zmagoslavja za milijone zatiranih in izziv belemu človeku, kolonizatorju in imperialistu, vidno znamenje, da pod Mao Ce-Tungom znova vstaja sonce tisočletnega »osrednjega cesarstva«.

Po dvajsetih letih že lahko napravimo obračun in pogledamo, kdo izmed »velikih treh« je imel prav. Churchill je mislil na vojno; Stalin je bil pripravljen na vse, pa čeprav na vojno; tudi »odvečni četrti« — general de Gaulle — se je nagibal k temu mnenju. Roosevelt je menil drugače, toda glede Združenih

narodov ni pričakoval, da bodo prav na dvajseto obletnico zabredli v takšno stisko, da kar spominja na zanke in zadrege, v katerih se je v tridesetih letih znašlo ženevsko Društvo narodov. Ali je to nemara opozorilo, da se je človeštvo prav v trenutku, ko se pripravlja, da osvoji prve postojanke v veselju, znašlo v krizi? Toda vojne, vsaj ne vojne s termonuklearnim orožjem, totalne vojne vseh proti vsem, si ne moremo več zamisliti. Ali se še lahko spopadeta Nemčija in Francija? Ali ZDA še lahko podjarmijo Kubo? Ali Sovjetska zveza lahko vsili svojo voljo Kitajski? Ali si lahko zamislimo, da bi se v Evropi znova povampiril nacionalizem? Ali je še mogoče ustaviti pohod nekdanjih kolonialnih ljudstev proti revščini?

Zgodovina veliko pripoveduje o vojnah in 20. stoletje je bolj kot katero čutilo ta bič, ki je prav toliko prizadel belega človeka, kot je »višja rasa« s surovim izkoriščanjem, s svojimi tovarnami in policijo, prizadela temnopoltega človeka...

Po drugi svetovni vojni se je marsikaj spremenilo, samo meje držav so ostale takšne, ko so jih na zemljevidu začrtali »veliki trije«, in ostala so tudi »odprta vprašanja«, tako v Evropi kot v Aziji. Toda ideologije so zgubile svojo nekdanjo ostrino, kajti v ljudi je prodrla zavest, da pomeni jedrska vojna skupen propad znagovalcev in poražencev. Nihče se ne namerava odločiti za samomor. Treba je torej živeti, a življenje si moramo urediti, da bo znosno. Kako?

Oblast so prevzeli novi ljudje, ki imajo več smisla za tisto, kar so »veliki trije« prezirali: za gospodarstvo, za zamenjavanje dobrin. Predsednika Johnsona bolj kot Vietnam vznemirja nenavaden razmah ameriške proizvodnje, ki sili na zunanje trge, laburist Harold Wilson nima Churchillovih darov, zanj je poglavitno, kako rešiti vrednost funta šterlinga, Kosigin in Brežnjev naglo spreminjata proizvodjalne načrte, v katerih težki orodni stroji nimajo več brez-pogojne prednosti. Mao Ce-Tung se bori proti revščini. To so novi ljudje, ki jih sam tok zgodovine sili, da mislijo in snujejo drugače kot njihovi predniki. Ostala sta le de Gaulle in Čangkajšek, dve priči preživele preteklosti...

Dandanašnji ljudje bi se hoteli privadati na mir in uživati blaginjo; nikomur (razen še kakemu topounnemu vojskovodji) ni do vojne slave, do »velikih dejanj«. Doba »junaške zgodovine«, obdobje dram in tragedij, ne opaja nikogar več. Ta doba je za nami. Za nami je tudi dvajset let, v katerih je ta misel počasi dozorevala v zavesti človeštva... Ali je dozorela dokončno?

Dušan Savnik